

BERGEN KOMMUNE
BYUTVIKLING

KULTURMINNEGRUNNLAG

FOR SOTRASAMBANDET RV 555 STORAVATNET - LIAVATNET

BYANTIKVAREN 2012

Forord

Kulturminnegrunnlag for Sotrasambandet Rv 555 Storavatnet – Liavatnet

Det foreliggende kulturminnegrunnlaget er en del av Byantikvarens arbeid med å kartfeste og sikre informasjon og kunnskap om det historiske kulturlandskapet i Bergen kommune. Kulturminnegrunnlagene er en integrert del av Bergen kommunes planlegging på kommune- og kommunedelplannivå. Kommunedelplaner utarbeides normalt av kommunen. I noen tilfeller utarbeides kommunedelplaner av statlige organer. I forbindelse med Sotrasambandet er det Statens vegvesen som utarbeider en kommunedelplan. Dette kulturminnegrunnlaget er derfor utarbeidet etter avtale mellom Byantikvaren og Statens vegvesen.

Kulturminnegrunnlagene utarbeides etter en fast standard, med identisk disposisjon og innholdsrekkefølge. Kulturminnegrunnlagene utarbeides hos Byrådsavdeling for Byutvikling, klima og miljø, Byantikvaren. Disse benyttes som underlagsmateriale for videre planarbeid. De skal også ligge som vedlegg til disse planene frem til politisk behandling og vil være del av grunnlagsmaterialet for senere saksbehandling innen planområdet. Byantikvaren benytter kulturminnegrunnlagene som underlag for kulturminneplanlegging og saksbehandling knyttet til vern av kulturminner og kulturmiljø.

Alle kulturminnegrunnlag blir utarbeidet etter samme mal og med utgangspunkt i samme tema. Forskjeller innenfor de ulike planområdene fører likevel til en viss grad av individuell behandling og vektlegging. I Kulturminnegrunnlaget for Kommunedelplan Sotrasambandet Rv 555 Storavatnet – Liavatnet har områdets tidligere historie med opprinnelige gårdsstrukturer vært en viktig del av utredningen.

Tekst og kart er utarbeidet av Byantikvaren ved Stein-Gunner Sommerset og Rigmor Huus. Jonatan Krzywinski har vært prosjektleder for arbeidet.

BYRÅDSAVDELING FOR BYUTVIKLING, KLIMA OG MILJØ

Januar 2012

Johanne Gillow

konstituert byantikvar

Innhold

INNLEDNING.....	2
KAPITTEL 1	3
Topografi og tidlig historie	3
KAPITTEL 2	5
Bebyggelsesstruktur	5
KAPITTEL 3	15
Ferdselsårer og kommunikasjon	15
KAPITTEL 4	17
Enkeltojekter og anlegg.....	17
Føringer	24
Kilder:	25
Kart:.....	25

INNLEDNING

Grunnlag og kilder

Dette kulturminnegrunnlaget er bestilt av Statens vegvesen i forbindelse med utbygging av nytt veisamband mellom Sotra og Bergen. I utarbeidelsen av kulturminnegrunnlaget er Bergen Kommunes digitale kartbase og fotoarkiv, blitt brukt. Kartene er benyttet sammen med programmet Pictometry® Electronic Field Study™.

Befaringer *in situ* har vært viktig for å bli kjent med topografien slik den er i dag, identifisere og skaffe seg en oversikt over enkeltobjektene i området, og for å dokumentere og vurdere de historiske strukturene som fremdeles eksisterer.

Det er også foretatt litteratursøk blant annet i oversiktsverk som Kjell Fossens *Laksevågs Historie* og *Arkitekturguide Bergen* av Jan Nyberg og Eva Røyrane. Noen av Byantikvaren i Bergen sine tidligere rapporter, overlapper deler av området for det foreliggende kulturminnegrunnlaget og har dannet bakgrunn for arbeidet som er utført.

Avgrensning

Planområdet dekker områdene rundt traséene Statens vegvesen planlegger å anlegge nye ferdselsårer eller utvide eksisterende veier i en del av det planlagte Sotrasambandet. Dette betyr at følgende områder er inkludert i dette kulturminnegrunnlaget:

1. Tennebekktjørna og områdene langs bekkeløpet ned til Liavatnet øst for Lyderhorn.
2. Innløpene til tunnelene på begge sider av Lyderhorn.
3. Dalføret i Loddefjorden helt til Askøyveien ved Ørjebekken.
4. Nordover til tunnelinnløpene i Fagerdalen i vest (Askøyveien), og til gården Banurda og stemmen ved Liavatnet i øst.

Særtrekk

Planområdet preges av stor utbygging av boligblokker og rekkehus i vest, men også en del ene- og tomannsboliger av nyere dato. På østsiden av Lyderhorn finnes det store friluftsområder og vann som er populære og tilgjengelige hele året. Felles for planområdet er at det karakteristiske fjellet Lyderhorn dominerer landskapet.

KAPITTEL 1

Topografi og tidlig historie

Dette kulturminnegrunnlaget tar for seg områdene like øst og vest for fjellet Lyderhorn hvor Riksvei 555 leder trafikken mellom Bergen og Sotra gjennom Lyderhorntunnelen. Lyderhorn (396 moh.) er godt synlig fra skipsleden, og det har vært et kjent innseilingsmerke. Fjellet utgjør et av de syv fjellene som, i likhet med Romas syv høyder, omkranser byen. I folketroen har fjellet vært samlingsplass for hekser på Valborgsnatten (natt til 1. mai), Sankthansaften og i julehelgen. I folks bevissthet er derfor Lyderhorn et viktig landemerke og karakteriserer landskapet som omgir byen Bergen.

Generelt er det mye gran- og blandingsskog på Lyderhorn og i området rundt. Behovet for beitemark forsvant med nedleggelsen av de fleste gårdsbrukene i etterkrigstida, og åsene ble beplantet med gran i felter.

Rektangelkart fra 1856-60 som viser gårder og topografien i planområdet.

Området øst for Lyderhorn er preget av vannoppsamling fra nedslagsfeltet i den bratte lia ned fra dette fjellet, men også fra høydedragene Torshaugen og Høgefjellet, samt fra Gravdalsfjellet (353 moh.) noe lenger øst. Liavatnet og tjernene øst for Lyderhorn har vært et meget viktig grunnlag for mølledriften i Gravdal, en drift som var betydelig allerede i høymiddelalderen. Området er noe kupert og har generelt skrint jordsmonn og mye berggrunn (Byantikvaren i Bergen: Arkeologisk registreringsrapport nr. 12, s. 11 (2007)).

I dalføret vest for Lyderhorn flater landskapet ut, og til tross for store myrområder, har det nok vært bedre å drive gårdsbruk her enn på østsiden av fjellet. Man må anta at betydelige områder er grøftet og drenert her.

Også her er landskapet preget av vann. Den oppdemmede innsjøen Storavatnet ligger her. Vender man seg sørover kommer man til Bjørndalspollen som leder ut i Grimstadfjorden.

Selv om store deler av dalføret er bebygd i nyere tid, kan noe av det opprinnelige kuperte jordbruksarealet ses i Søre Fagerdalen hvor åpen slåttemark, driftsbygninger og våningshus vitner om tidligere gårdsdrift.

Like ved fjordarmen Bjørndalspollen i Loddefjord, ligger det en heller under Sildaberget i Skorpafjellet. Den ble oppdaget i 1957 og er det eneste automatisk fredete kulturminnet innenfor planområdet. Denne helleren er usedvanlig ruvende og mektig, og har spor etter flere tusen år gammel bosetning. Det er gjort flere funn ved helleren, men den er ikke arkeologisk undersøkt. Alle funn skal meldes til antikvariske myndigheter.

KAPITTEL 2

Bebyggelsesstruktur

Dalføret vest for Lyderhorn: Fra gårdsbruk til høyblokker

Loddefjord gård var en av de få vest for Lyderhorn som ikke lå øde etter Svartedauden og var den mest attraktive og produktive jordbruksenheten i bygden. Den hadde en skatteskyld på 2,78 mk., noe som gjorde den til den høyeste matrikulerte gården i Loddefjord. Gården lå ved foten av fjellet omtrent der hvor Lyderhorn Borettslag ligger nå (gnr. 123, bnr. 3), i Søre eller Søndre Dalen. Nordre innmarksgrense er fremdeles synlig i landskapet. Det er ifølge Olaf Rygh (*Norske Gaardnavne*) trolig en sammenheng mellom navnet Loddefjord og Lyderhorn.

Fra tidlig middelalder ble gården eid av fremmede jordherrer. I 1797 makeskiftet Henrich Jansen Fasmer til seg gården som ble i familiens eie til opp til vår tid. Etter hvert ble gården delt opp i flere mindre bruk. I 1886 var den delt opp i elleve bruk og i 1900 bodde det ifølge folketellingen 57 mennesker på Loddefjord gård. Nå er imidlertid ingen av gårdsbrukene i planområdet i vanlig drift lenger.

Noen av våningshusene kan ses i området i dag, men de fleste bærer preg av utvidelser og modernisering. I Gamle Kjøkkelviksveien ligger det et ubebodd og inngrodd våningshus med tilhørende uthus med gårds- og bruksnummer 123/467. Begge bygningene er slitte og bærer preg av manglede vedlikehold, men viser godt typen småbruk som fantes her i siste del av 1800-tallet.

Nedlagt småbruk i Gamle Kjøkkelviksvei (Byant. 2012).

På flyfoto fra september 1941 kan man i tillegg til våningshus og uthus, se låven som lå på andre siden av veien.

Etter krigen var det et stort behov for boliger hvor arbeiderne i verftsindustrien på Laksevåg kunne bo i. Laksevåg ble hardt rammet av ødeleggelsene i 1944 da allierte styrker bombet ubåtbunkeren og *Danziger Werft* som lå der. Bydelen ble satt i brann og store deler av bebyggelsen ble totalskadd. Et boligbyggelag ble stiftet allerede i 1946, og man gikk i gang med å bygge boliger som arbeiderne ved verftene hadde råd til å flytte inn i. I 1962 ble marinebasen på Haakonssvern i Mathopen etablert, og behovet for boliger i området ble ennå større. Ikke lenge etter inngikk Laksevåg Boligbyggelag (senere StorBergen Boligbyggelag) en festeavtale med Fasmer-familien om et 1000 mål stort utbyggingsområde i Loddefjorddalen. Det var på dette tidligere landbruksområdet at drabantbyen Loddefjord, en av de mest massive

Høyblokk i Boligbyggelaget Vestre, Vadmyra (Byant. 2012).

boligmaskinene på Vestlandet skulle reises. Jørgen Aall og Harald Løkeland, ledende arkitekter i Bergen på denne tiden, ble engasjert som planleggere og utøvende arkitekter for en rekke høy- og lavblokker, terrasseblokker, flere punkthus og et torg, senere kjøpesenter. Utformingen av bebyggelsen og miljøet var i stor grad styrt av hvordan kranene kunne arbeide mest mulig effektivt. Mellom 1966 og 1976 ferdigstilte Laksevåg Boligbyggelag med Arne Sande som hovedentreprenør, nærmere 2800 boliger i dalen. Dette var en dobbel utnyttelse av arealet i forhold til anbefalingen til daværende reguleringsjef, Jon Digranes. Likevel har utbyggingen i Loddefjord arkitektoniske kvaliteter som kan verdsettes i dag. For eksempel sørget arkitektene for å skille gående fra kjørende, og at det ble bygget gangstier gjennom hele området.

*Lavblokkene i Lyderhorn
Borettslag i
Loddefjordveien, bygget
i 1970 (Byant. 2012).*

*På neste side kan man se
forskjellen på
Loddefjorddalen før og
etter utbyggingen i 60-
og 70-årene. Flyfoto fra
henholdsvis 1964 og
2002 (ArcView GIS,
Bergen Kommune).*

Kort tid etter at utbyggingen av Loddefjord hadde funnet sted, begynte man å snakke om sosial forslumming og kriminalitet i dalen. Kommunen benyttet de relativt rimelige boligene for sosialklienter fra andre bydeler, og mange opplevde det å bo i betongblokkene som sosialt belastende. Vadmyra Borettslag engasjerte arkitektene Bertram D. Brochmann og Svein Hatløy i CUBUS a.l. for å humanisere området. Dette skjedde bare fem år etter at borettslaget var etablert. I tillegg så man at betongkvaliteten på blokkene var så lav at man mente noe måtte gjøres dersom rivning skulle unngås.

I løpet av 1990-tallet ble flere av blokkene beskyttet av en klimaskjerm av glass og aluminium. I 2000 sto også badelandet Vannkanten ferdig. Dette har bidratt til å gjøre boligblokkene i Loddefjorddalen mer attraktive.

Mange av beboerne benytter Riksvei 555 og pendler daglig mellom Bergen og Loddefjord.

Øst for Lyderhorn: Området rundt Liavatnet

I mellomkrigstiden ble Liavatnvassdraget pekt ut til nytt vannreservoar for Laksevåg, og da arbeidene med utbyggingen ble satt i gang under krigen, falt de gamle gårdene rundt Tennebekken i det nære nedslagsfeltet.

Gården Tekkebekken slik den så ut i 1941. Vånings- og driftsbygninger står fremdeles. Legg merke til den L-formede bøkebeplantningen.

Gårder som hadde vært ryddet siden tiden før Svartedauden, måtte nå nedlegges (Fossen 1991, s. 780). Tennebekktjørna (98 moh.) og Liavatnet (32 moh.) lenger nede, ble demmet opp, og hovedferdselsåren mellom Damsgård og Alvøen ble delvis liggende under vann (se kapittel 3).

Liavatnet og tjernene lenger oppe (Nipetjørna, Skitnetjørna og Tennebekktjørna) renner ned i vassdraget i Gravdalen og har sørget for at vannføringen for mølledriften her ble tilstrekkelig. Gravdal mølle, nevnt allerede vinteren 1205-6, var en betydelig virksomhet frem til slutten av 1800-tallet. I Munkelivs jordebok fra 1427, nevnes det fire møller. Den nederste møllen malte imidlertid fem ganger så mye som den øverste. Dette tyder ifølge Laksevågs Historie (Fossen 1984, s. 174) på at “den nederste møllen sannsynligvis var en virkelig mølle med ett eller flere vertikalgående vannhjul og horisontalliggende aksling, mens de tre andre må ha vært mindre kverner”.

Møllene var krongods, men ble forpaktet av lokale forvaltere. Disse hadde da ansvaret for å vedlikeholde både møllene og demningene. Mølledrengene var lønsmottagere som tjente og skattet mer enn bonden. Driften av møllene var derfor svært inntektsbringende for kongen, og for å unngå at kornet ble malt andre steder enn Gravdal, ble oppføring av møller forbudt en halv mil vei fra Bergen.

Møllene fikk vann fra et system av kanaler som forbandt Gravdalsvatnet med Liavatnet. Fra 1700-tallet frem til i dag har Liavatnet hatt regulert vannstand og er oppdemmet med syv meter. Selv om ikke selve møllene i Gravdalen faller inn under spekteret for dette kulturminnegrunnlaget, må det understrekes hvor viktig oppdemmingen av vannene rundt omkring var. På grunn av demningene i Liavatnet og Tennebekktjørna og kontinuerlig vannføring kunne møllene male korn også i tørketider når andre møller stod stille. Dette er en del av grunnlaget for driften av møllene i Gravdalen hele året.

Det finnes også en del tekniske kulturminner rundt om vannene og bekkene. Tennebekken var vakkert steinsatt ned til utløpet til Liavatnet. Dette er i dag blitt ødelagt i forbindelse med utbyggingen av Ringvei Vest, men steinsetningen litt lenger oppe følger fremdeles lange strekninger av det opprinnelige bekkeløpet opp mot Tennebekktjørna.

Steinsetning langs Tennebekken (Byant. 2012).

Spor etter gårdsdrift langs Tennebekken (tidligere Tennebekklien, gnr. 147, bnr. 3)

Oppover mot Tennebekktjørna ligger flere hustufter og tørrmurer som vitner om småbrukene som ble drevet her. Selv om avstanden ned til sjøen og til byen var lang og veien kronglete, har disse gårdene vært drivverdige, om enn ikke velstående. De har hatt god tilgang på ferskvann med fisk, muligheter for jakt, gode beitemarker og noe furuskog med tømmer for bygging av hus og salg, samt vedskog.

Hovedbruket hadde i følge Wetlesen/Thodals kart fra 1787/1814 tre bygninger hvorav tuftene og de solide grunnmurene til to av dem er lette å identifisere i terrenget i dag.

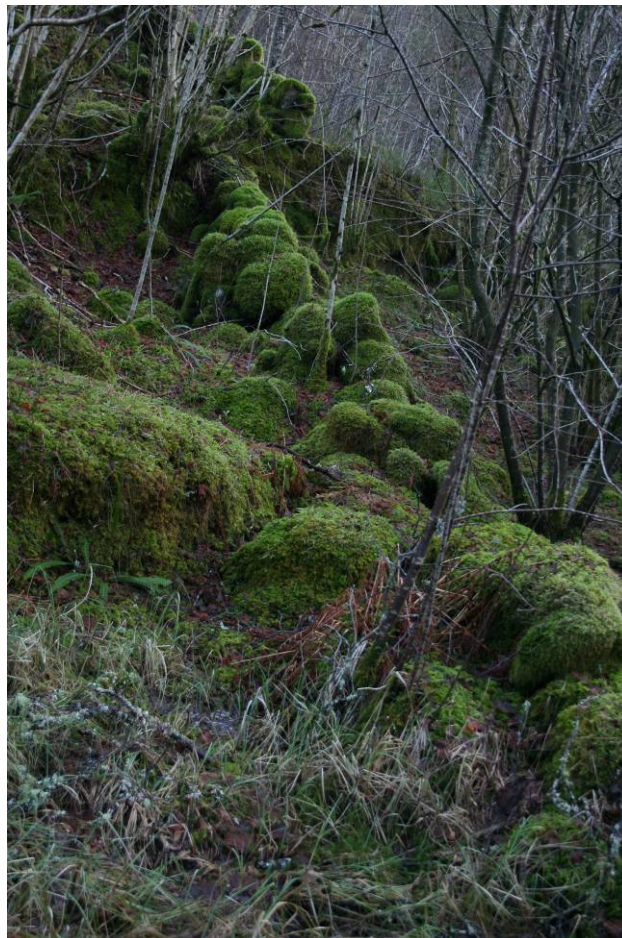

Gården Tennebekklien på Wetlesen/Thodals kart fra 1787/1814 (Byant. 2012).

Innmarksgrensen i sør er fremdeles delvis inntakt i form av en lang steingard. Den nordlige grensen ligger under området hvor Ringvei Vest bygges ut.

De solide grunnmurene til gården Tennebekklien ligger fremdeles som et minne om tidligere gårdsdrift (Byant. 2012).

Steingarden som avgrenset innmarken i sør står fremdeles delvis intakt (Byant. 2012).

Forstøtningsmur og steinrøys vest for Tennebekken (Byant. 2012).

I de bratte skråningene opp mot Høgefjell er det laget flere terrasser murt opp med grove forstøtningsmurer. Man kan også se en forstøtningsmur som holder en steinrøys på vestsiden av bekken.

Beiteområdene er i dag stort sett plantet igjen med gran, men nede i dalen ligger det

en kolle hvor berget kommer frem i dagen. Her ligger en L-formet rad av bøketrær (ca. 150 år gamle).

18 bøketrær plantet i en formasjon som en L på en kolle i landskapet (Byant. 2012).

Andre verdenskrig og fangeleiren ved Tennebekken

Mange av murene og hustuftene i Tennebekken ble gjenbrukt av okkupasjonsmakten i krigsårene 1940-45 da krigsfanger, i første rekke russiske, ble ført hit og forlagt i leir her. Flere steder kan man se at det som en gang har vært tørmurer, er behandlet med sement og forsterket. Frem til begynnelsen av 1920-årene da den nye traséen vest for Liavatnet avløste den, gikk den gamle hovedveien mellom Damsgård og Alvøen gjennom Nipedalen og over Tennebekken. Denne kommunikasjonsåren ble nå tatt i bruk igjen. Fangene ble satt inn som arbeidskraft på veiene i området, samt til å bygge ubåtbunkeren *Brunao* i Nordre Vågen på Laksevåg.

Etter krigen ble leiren brukt som interneringsleir for norske kvinner som hadde hatt forhold til tyskerne.

Bunker strategisk plassert ovenfor fangeleiren i Tennebekken og med skytestilling ned mot Liavatnet (Byant, 2012).

I dag er det anlagt en biloppstillingsplass der hvor fangeleiren lå. På høydedraget rett øst for leiren ligger restene av en tysk bunker med en støpt standplass.

Etter krigen ble det reist et minnesmerke over de russiske og norske krigsfangene som ble henrettet ved Tennebekken. Dette minnesmerket ble fjernet tidlig i 2011 og er nå plassert midlertidig i Åsane hvor det står på lager inntil utbygningen av Ringvei Vest ferdigstilles. Det

sto også en gravstøtte her, reist av kameratene til seks russiske offiserer som ble henrettet ved Tennebekken 10. november 1944. Gravstøtten står nå på Gravdalspollen kirkegård.

Stiene og deler av den gamle veien i egnen tjener i dag til friluftsarealet som man med et gammelt speidernavn kaller for Kanadaskogen.

Lappeleiren

En kuriositet og et djervt foretak er knyttet til stedsnavnet Lappeleiren som lå på en halvøy i skråningen ned mot sørenden av Liavatnet. Aksjeselskapet Lappeleiren Ltd. kjøpte i 1896 en parsell av gården Tennebekklia (gnr. 147, bnr. 3) hvor man ønsket å skape seg et næringsgrunnlag av å vise frem for turister hvordan samene levde. Mange turister kom nemlig aldri så langt nord at de kunne besøke de eksotiske samene og reinsdyrene deres i sitt naturlige habitat. Derfor tilbydde selskapet tilgang på en lappeleir og samiske aktiviteter mot inngangsbilletter. Lappeleiren bestod av et telt og en gamme hvor fire samer skulle bo i turistsesongen, en innhegning og et snes reinsdyr. Dessuten ble en paviljong oppført i tre. Den sto umalt, men hadde store vinduer og en terrasse med utsikt over veien mot Gravdal og byfjorden. Her kunne turistene kjøpe forfriskninger bestående av kaffe og smørbrød, fruktkaker, brus og limonade.

Det er ingen fysiske gjenlevninger etter lappeleiren, men navnet er fremdeles i bruk om stedet hvor biloppstillingsplassen ved Tennebekken ligger nå, og minner om det feilslåtte prosjektet.

Bilde fra lappeleiren, fra Revyen Illustreret Ugeblad 12. juni 1897.

KAPITTEL 3

Ferdselsårer og kommunikasjon

Da Tennebekktjørna og Liavatnet ble demmet opp, ble hovedferdselsåren mellom Damsgård og Alvøen delvis liggende under vann. Veien fulgte åskammene langs Torshaugen og Høgefjellet, men var anlagt over et myrlendt område rett øst for Tennebekktjørna. Her er det rimelig å anta at fyllinger, eller kanskje også mindre broer, sikret en tørrskodd passasje over myren. Å søke etter slike kulturminner er nå fåfengt etter at tjernet er blitt kraftig oppdemmet og utvidet.

Hovedveien mellom Damsgård og Alvøen over Tennebekktjørna, utsnitt av ortofoto fra 1951. Dagens vanngrenser er tegnet inn (ArcView GIS, Bergen Kommune).

To steinbroer er bygd over det opprinnelige bekketaret fra Tennebekktjørna. Den øverste er en del av en oppmurt gårdsvei som fører fra hustuftene fra gården Tennebekken ned mot

Lappeleiren; den nederste fører over samme bekk litt lenger nede. Denne broen holder en struktur, antakelig fra krigens dager, med uviss funksjon.

Mange stier vitner om god kommunikasjon mellom gårdene. Stiene er til dels murt opp med forstøtningsmurer. I dag er noen av de gamle stiene og veiene brukt som turstier, mens andre holder på å gro igjen.

Både vest- og østsiden av Liavatnet er brattlendt, og den mest naturlige transportåren har nok vært selve vannet. To steinvorrrer (tørrmurte steinmurer som danner en båtstø) er registrert i sørenden av vannet. Disse skråner nedover fra 2,7 til 3,7 meter under dagens vannstand. Ifølge en rapport fra Bergens Sjøfartsmuseum, er vorrene sannsynligvis ikke før-reformatoriske, men den begrensede informasjonen man har om Liavatnet som ferdselsåre, gjør det vanskelig å datere kulturminnet.

Tørrmurt forstøtningsmur inngår som en del av dagens vei opp til Tennebekktjørna (Byant. 2012).

I dag følger Riksvei (tidligere fylkesvei) 555, samt Riksvei 557 traséen som avløste sambandet over Tennebekken i begynnelsen av 1920-årene. Den fattigslige gården Lien, trolig ryddet på slutten av 1600-tallet, er blitt liggende under disse hovedferdselsårene.

KAPITTEL 4

Enkeltobjekter og anlegg

Monumentalbygg

Loddefjord kirke og kapell

Loddefjord kirke (Byant. 2012).

Den nyromanske langkirken i Frida Fasmers vei 33, Loddefjord, er et kulturminne som er listeført hos Riksantikvaren. Kirken ble innviet i 1926 og er tegnet og oppført av Bergensarkitekten Ole Landmark. Et kraftig, noe festningsaktig tårn som delvis er trukket inn i skipet, dominerer bygningen. Tårnet er tekket med kopper og har hjelmspir med kors og basunengel. I øst går skipet over i en lavereliggende smal apsis. Fasadene består av hvitpusset teglstein på gråsteinsfundament.

Kirken er særdeles godt passet inn i landskapet. Trær og busker er plantet rundt bygningen og beriker både det enkle byggverket og landskapet.

På Loddefjord kirkegård står det en unnselig trebygning med valmet tak med skifertekke. Huset hviler på fire støpte på betongsøyler med Lecastein i mellom, men eldre flyfoto (1951) viser at det har stått en tilsvarende bygning her tidligere. Sannsynligvis er ikke huset flyttet, men har bare fått nytt fundament.

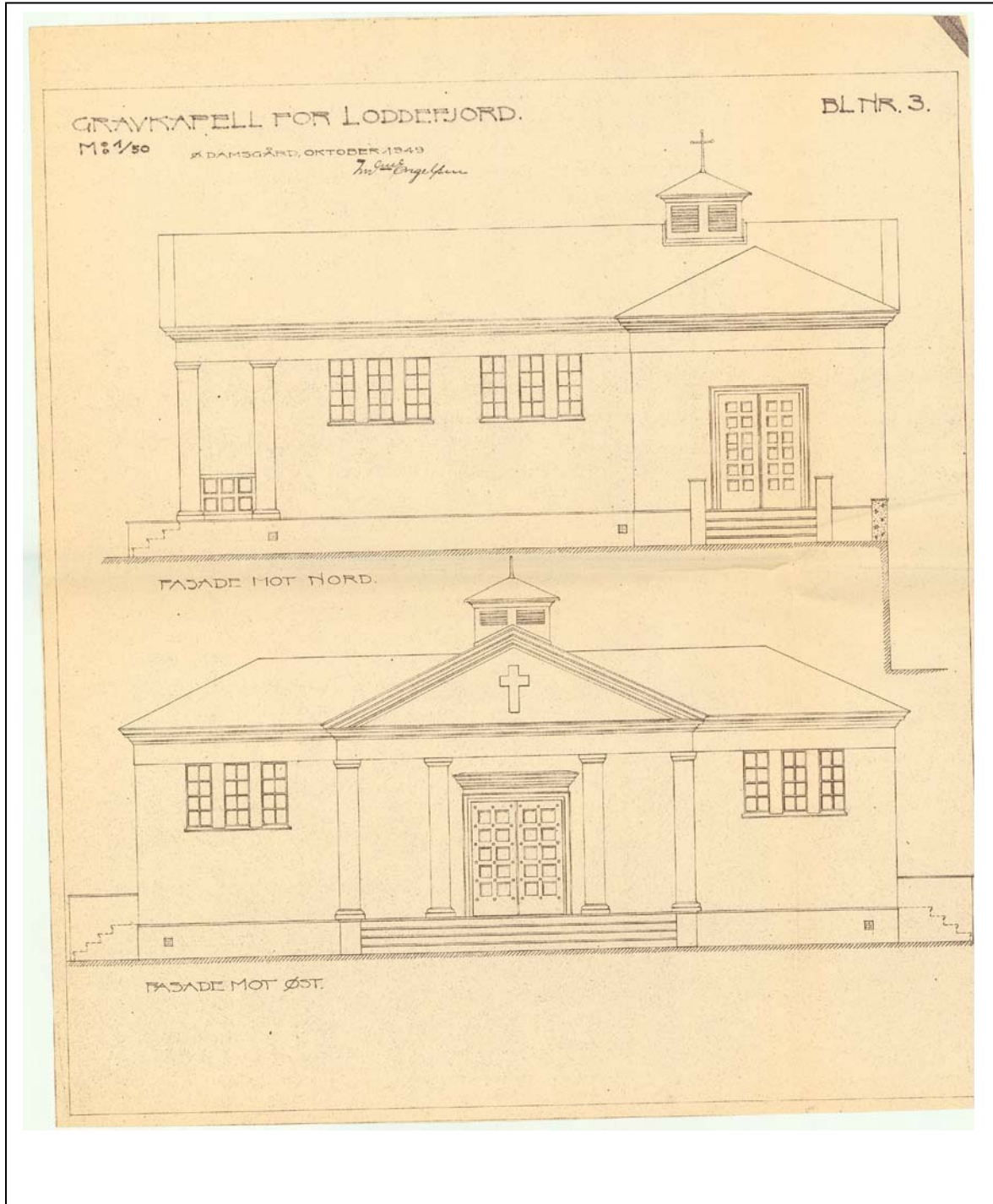
Et lite, eldre redskapshus står midt på gravplassen i Loddefjord. Bygningen bærer preg av mangelfullt vedlikehold (Byant. 2012).

Kledningen og listverket rundt de to vinduene og døren er for det meste av nyere dato. Bygningen er i dag brukt som redskapskur og lager for gravplassen.

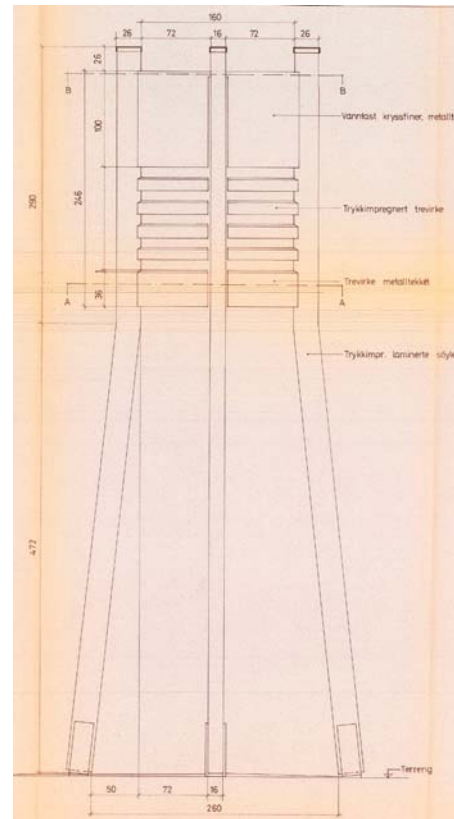
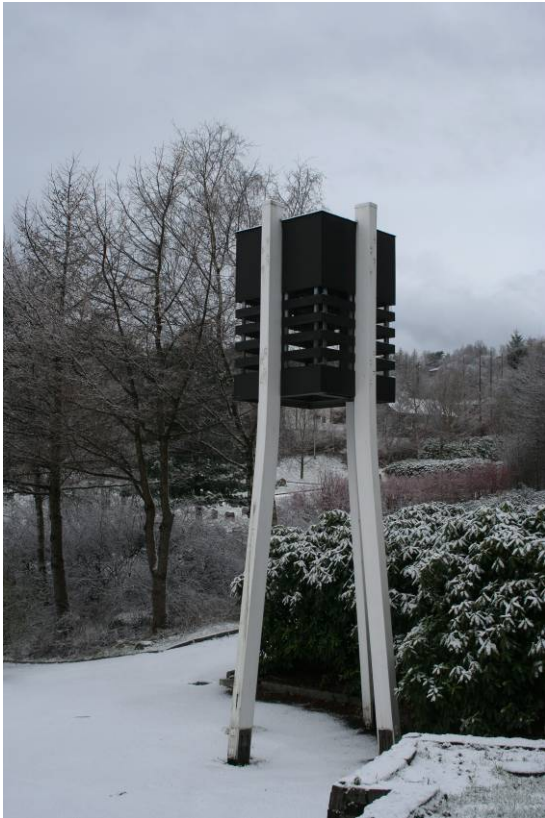

Loddefjord kapell (Byant. 2012).

Dreier man mot nord på kirkegården, får man se et nyere T-formet gravkapell i betong. Denne bygningen, oppført i 1952, har et strengt klassisistisk, men likevel funksjonelt formspråk. Særlig klokketårnet i det nord-østre hjørnet av plassen, ferdigstilt i 1982, fremstår som et eksempel på modernisme.

Arkitekt for kapellet i Loddefjord var William Engelsen (1949).

Loddefjord gravplass, frittstående klokketårn, 1981 (Byant. 2012).

Østfasaden av kapellet består av et entablatur og pediment med et tykt, gullfarget kors. Tempelgavlen “holdes oppe” av fire kvadratiske søyleskaft med baser og smale kapitél. De fire søylene speiles av fire manneristiske søyler støpt inn i selve fasaden. Entablaturet løper langs hele bygningen og definerer det strenge klassisistiske preget. Brede vanger ved trinnene til hvert av inngangspartiene, forsterker det repetitive, modernistiske formspråket til bygningen.

En ventilasjonshette av kopper er plassert ovenfor katafalken og har luftkanaler fra siderommene. Et tynt kors streber mot himmelen på toppen av denne hetten.

Kapellet har i nyere tid fått en rampe for bevegelseshemmede på fasaden mot sør.

Loddefjord skole

Loddefjord skole ble tegnet av Borgen, Brochmann og Hatløy fra Cubus-gruppen og sto ferdig i 1974. Barneskolen var en av de første i Norge hvor man integrerte barn med psykisk utviklingshemming i vanlige klasser. Romprogrammet inkluderer blant annet større undervisningslandskap, helsestasjon, gymnastikksal, førskole, tannlege, sløydsal,

svømmehall, grupperom, klasserom, bibliotek-mediatek, lærerarbeidsrom og administrasjon. Som en gest til elevene tegnet arkitektene inn administrasjonen i underetasjen som vender ut nedover mot Loddefjorddalen, mens undervisningsarealene ligger i etasjen over med direkte tilgang på utearealene og vegetasjonen der. Planløsningen er preget av irregulært formede rom som får lys fra forskjellige sider, samt fra det bølgende taket. Hvert klasserom har en dør ut til det fri. Man har dermed unngått å bygge lange korridorer inne i bygget.

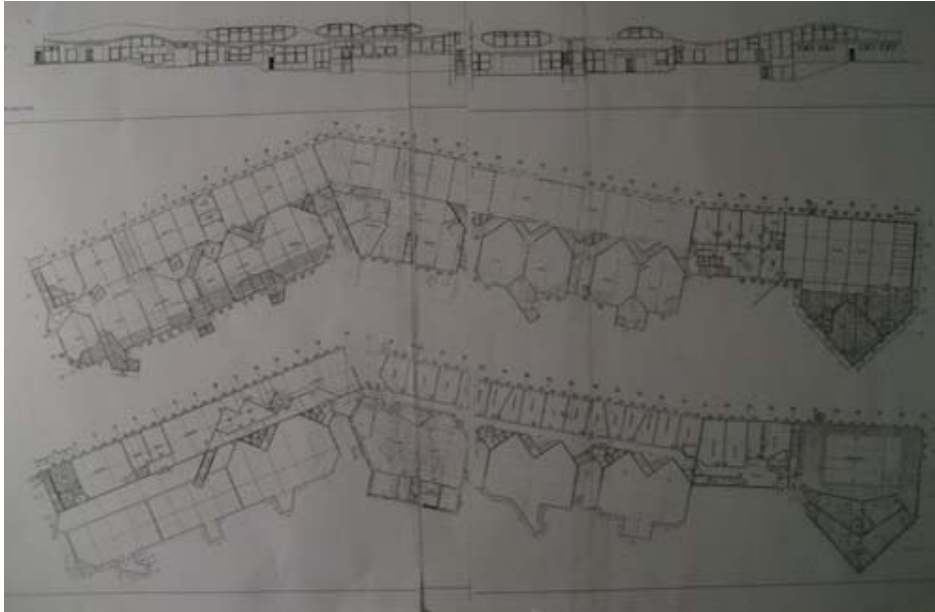

Loddefjord skole representerer kvaliteter i skolearkitekturen fra 1970-tallet og er et eksempel på hvordan et anlegg kan integreres i omgivelsene (Byant, 2012).

Materialbruken i interiørene består av ubehandlet furu og betong. De enkle huntonit-dørene er malte og dekorerte av kunstneren Olav Herman Hansen.

Hele anlegget er særdeles godt tilpasset terrenget og danner en forlenget flate langs åsen det er bygd på. Fra klasserommene kommer man rett ut på en bilfri skoleplass som er en blanding av urørt natur og en åpen plass for ballspill og lignede.

I 1988 ble arkitektene tildelt A. C. Houens fonds diplom for utformingen av skolen.

Plantegninger over Loddefjord skole laget av Cubus arkitekter (Byant. 2012).

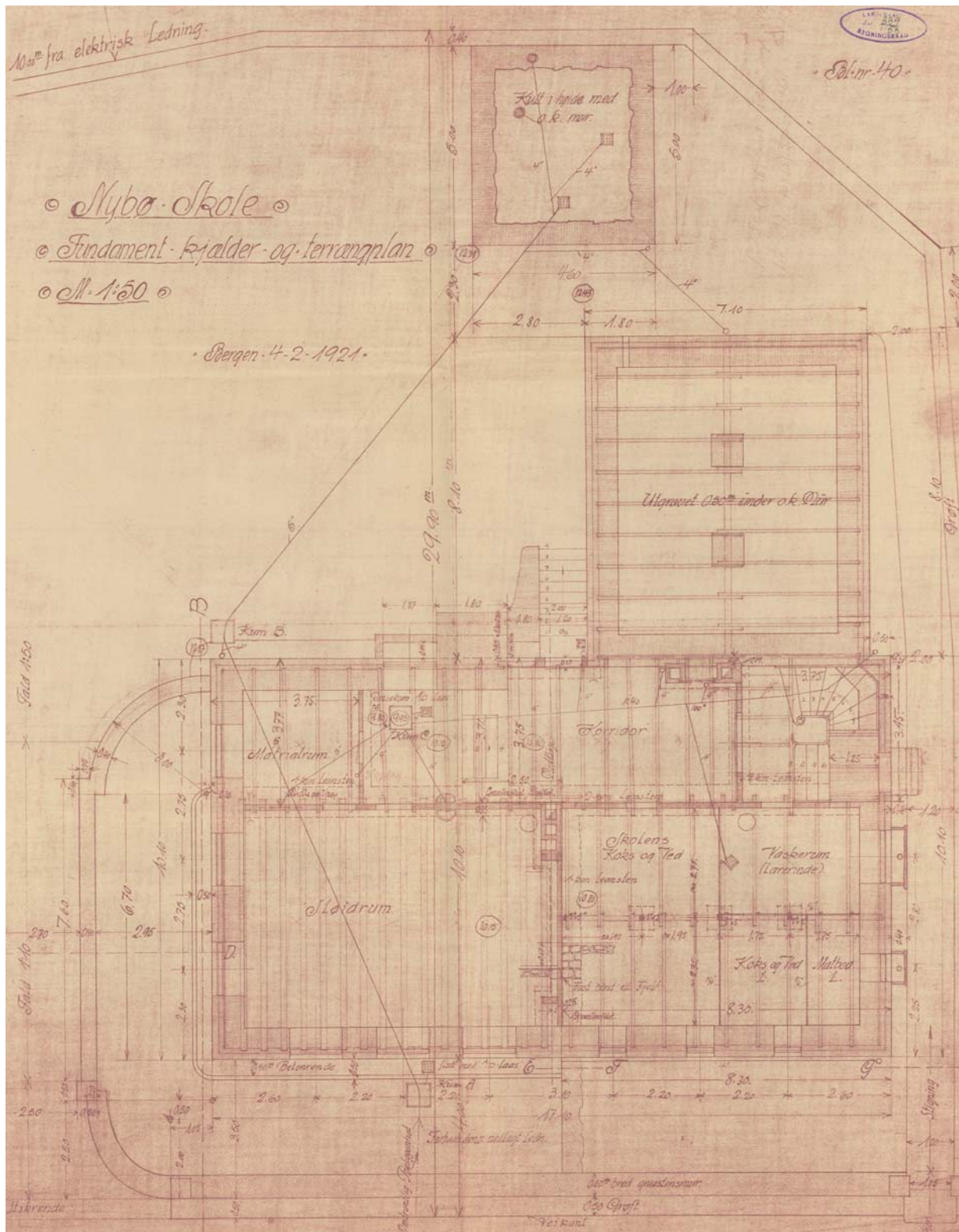
Nybø skole

Nybø gamle skole ble i 1921 erstattet av en ny bygning tegnet av arkitekt Fr. Theodor Olsen. Denne vakre trebygningen er fremdeles i bruk og har siden 1998 utgjort en del av Kjøkkelvik skole. Under okkupasjonen ble skolen i følge skolehistoriker Svein Haukaas overtatt av tyskerne som blant annet holdt hester der. Elevene måtte derfor ned til Loddefjord kirke hvor undervisningen foregikk i sakristiet. Tyskerne flyttet imidlertid ut vinteren 1941, men bygningen og uteområdet var ille tilredt. Før den kunne tas i bruk igjen, hadde kommunen flere måneders reparasjonsarbeid.

Tegningene viser at skolen hadde sløydsal i kjelleren, tre klasserom og et lite kontor i første etasje, en liten kvistleilighet i andre etasje, samt et uinnredet areal med tanke på senere anvendelse.

Nybø skole slik den ser ut i dag (Byant. 2012).

Nybø skole, plantegninger, 1921.

Føringer

Dalføret vest for Lyderhorn er i dag preget av etterkrigsarkitektur i form av høyblokker, terrasseblokker, lavblokker og rekkehus. Som beskrevet i kulturminnegrunnlaget er arkitektur fra denne perioden en viktig del av bydelens identitet. Det er viktig at denne strukturen og enkeltobjektene som er beskrevet i Kulturminnegrunnlaget bevares for ettertiden. Byantikvaren anbefaler at man i de generelle føringene i Kommunedelplanen sier noe om dette.

Sporadiske rester etter gårdsdrift og dyrket mark er vitnesbyrd om det tidligere jordbrukssamfunnet som trolig kan føres tilbake til eldre jernalder. De ulike elementene forteller til sammen en historie om området som er viktig for å skape en identitet til nærområdet både for dagens innbyggere, men også for fremtidige generasjoner. Å bevare disse har en høy lokal kulturminneverdi.

Det bør vurderes om noen av enkeltobjektene i dalføret vest for Lyderhorn i tillegg skal få et formelt vern igjennom kommunedelplanen. Av enkeltobjekt og anlegg som bør få et formelt vern (hensynssone) igjennom kommunedelplanen, er Nybø- og Loddefjord skole.

Området rundt Tennebekken har en rik og variert historie. Vannene har vært demmet opp og dette har bidratt til at de viktige møllene i Gravdal har kunnet blitt drevet også i tørkeperioder.

Minnene fra ufredsårene 1940-45 er levende og forteller viktig historie fra nær fortid. Tennebekken egner seg meget godt som friluftsområde, som det også er brukt som i dag. Skal dette vedvare, er det viktig at ikke støy og forurensning fra moderne kommunikasjonsårer er til vesentlig ulempe for friluftinteressene i området. Til en viss grad overlapper kommunedelplanen med forvaltingsplanen som er laget for Byfjellene. I denne er området til dels sikret. Det er likevel viktig at man i kommunedelplanen gir føringer for vern av ferdselsårene, krigsminnene, rester etter tekniske kulturminner og rester etter jordbruksminner som befinner seg i dette området.

Av kjente automatisk fredede kulturminner finnes det i dag bare helleren i Loddefjord. Denne er i gjengjeld en av de flotteste hellerne som finnes i distriktet. Helleren er ikke undersøkt arkeologisk, men på grunnlag av løsfunn vet vi at det har vært bosetning her. Byantikvaren ber om at helleren avsettes som hensynssone som sikrer helleren og området rundt, i henhold til vanlig praksis for slike kulturminner. Hvor stor denne skal være kommer vi tilbake til senere i planprosessen.

Det er viktig at disse sporene av menneskelig virksomhet fra ulike tider bevares. I samspillet mellom det gamle og det som er nyere, kan et miljø bli skapt og utviklet hvor følelsen av identitet øker vår generelle trivsel.

Kilder:

Andersen, Alfred: Alvøen med Loddefjord sogn (Bergen 1999²)

Bergens Sjøfartsmuseum: Rapport fra marinarkeologiske undersøkelser i Liavatnet – Ringvei Vest i 2004 (Bergen 2003)

Byantikvaren i Bergen: Arkeologisk registreringsrapport nr. 12 (Bergen 2007)

Fossen, Kjell: Laksevågs Historie; Strandstedet, jordbruks- og fiskerlandet ved søndre led Bind I-IV (Bergen 1984-91)

Hartvedt, Gunnar Hagen/Skreien, Norvall: Bergen byleksikon (Oslo 2009²)

Haukaas, Svein m.fl.: Bergen Skolemuseums venner nr. 5 (kommer i mars 2012)

Nyberg, Jan/Røyrane, Eva: Arkitekturguide Bergen (Bergen 2008)

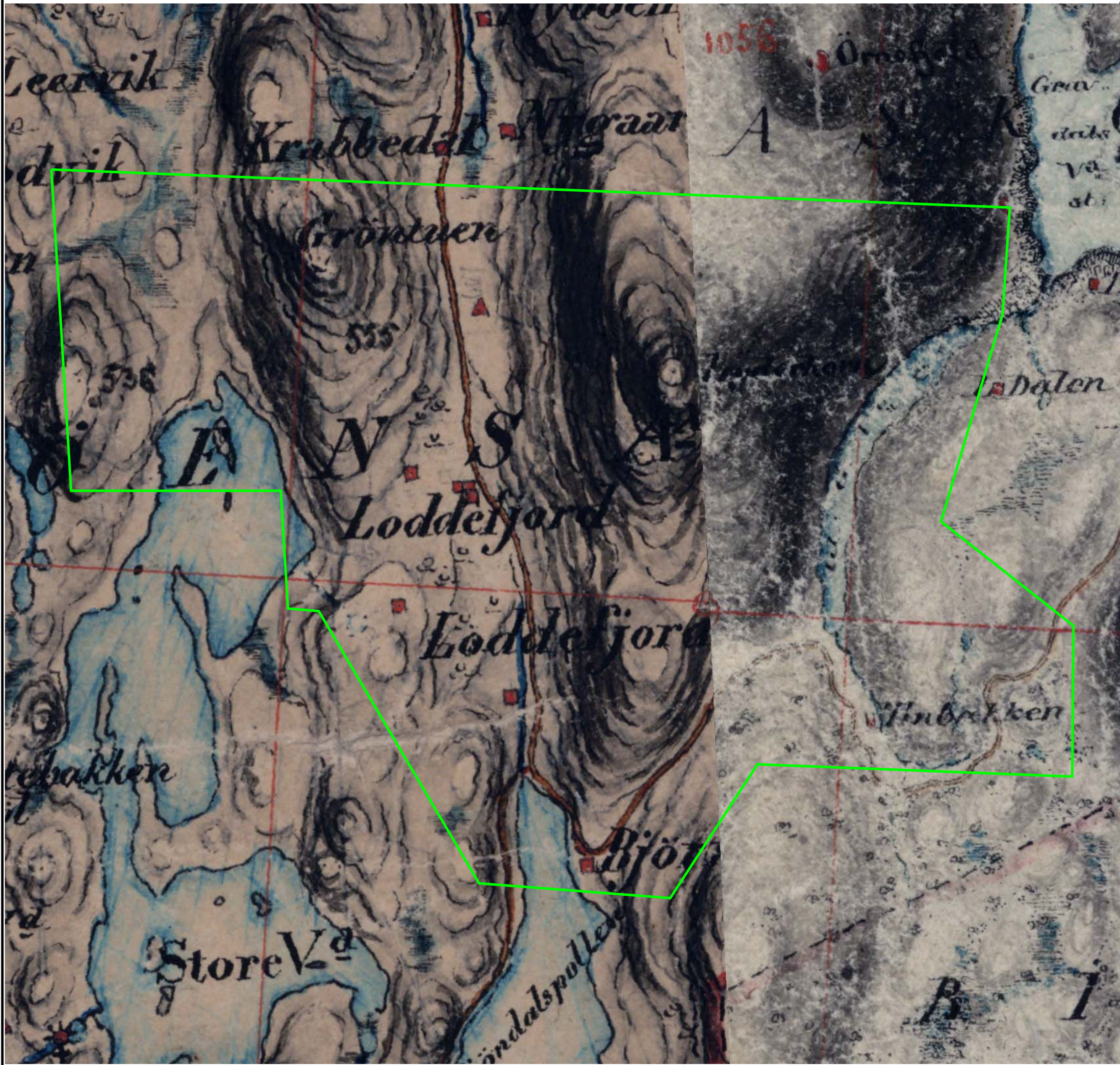
Roald, Hans-Jacob: Byplanen; En historie om utviklingen av Bergen by (Oslo 2010)

Nettsider:

Harris, Christopher John: Lappeleiren ved Bergen – Et hundreårsminne (digitalarkivet.uib.no)

NorgesLexi: Norsk politisk dokumentasjon på Internett (mediabase1.uib.no)

StorBergen Boligbyggelag: Fra brakkeby til byggebonanza (storbergen.no)

Kulturminnegrunnlag for

Rv 555 Storavatnet - Liavatnet.
Kommunedelplan med konsekvensutredning

BERGEN KOMMUNE MILJØ OG BYUTVIKLING

Byantikvaren

Rektangelkart fra 1856-60
viser Gårder (røde firkanter) og
Husmannsplasser (røde trekanter)

Kommunikasjonslinjer

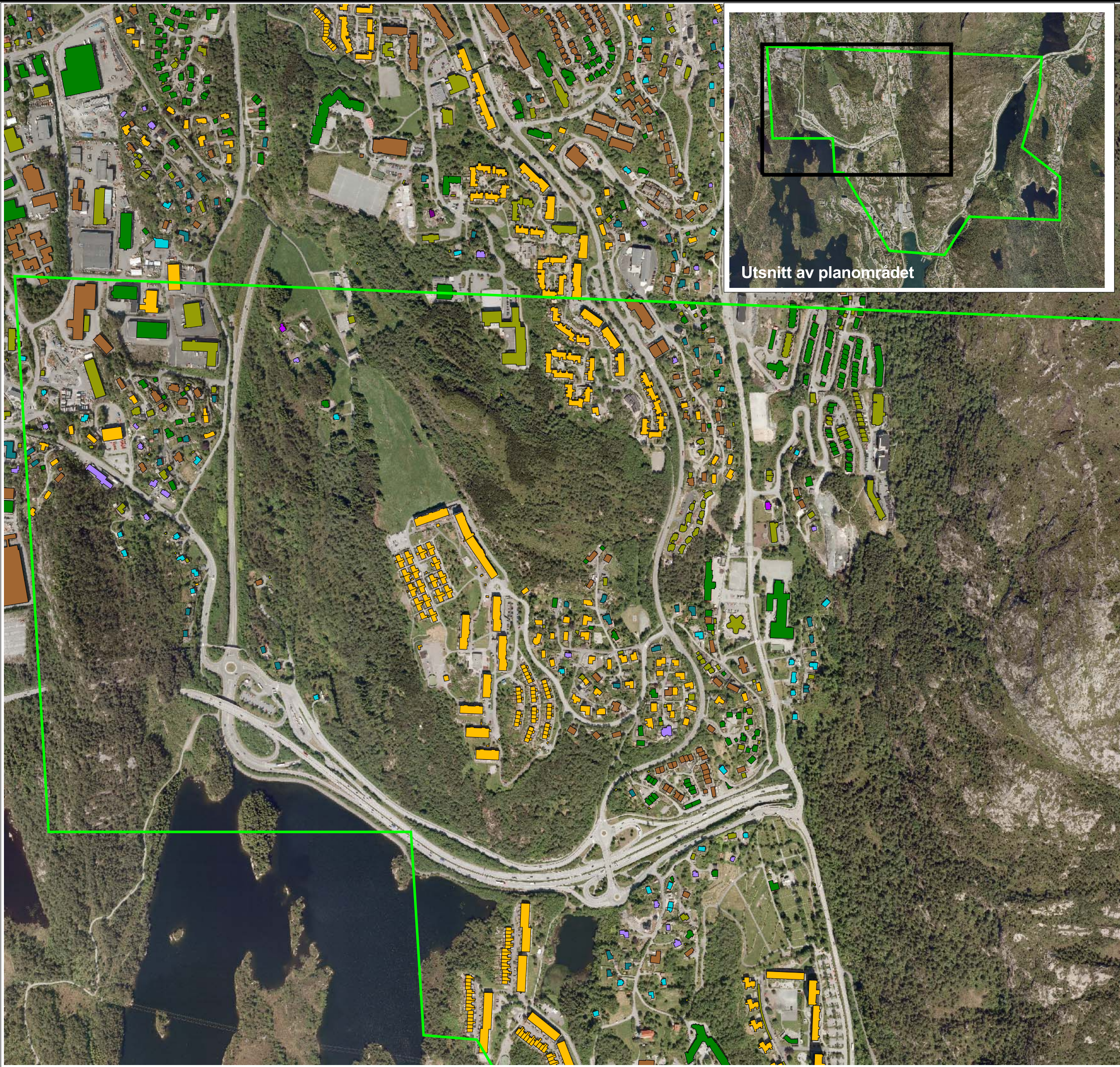
Arbeidsområde

P.19920000

1:12000

Kart 1.1

Kulturminnegrunnlag for

Rv 555 Storavatnet - Liavatnet.
Kommunedelplan med konsekvensutredning

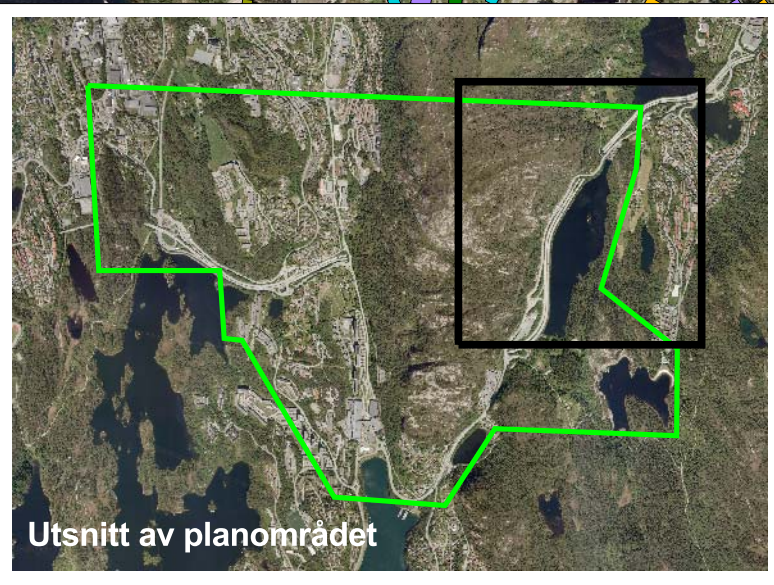
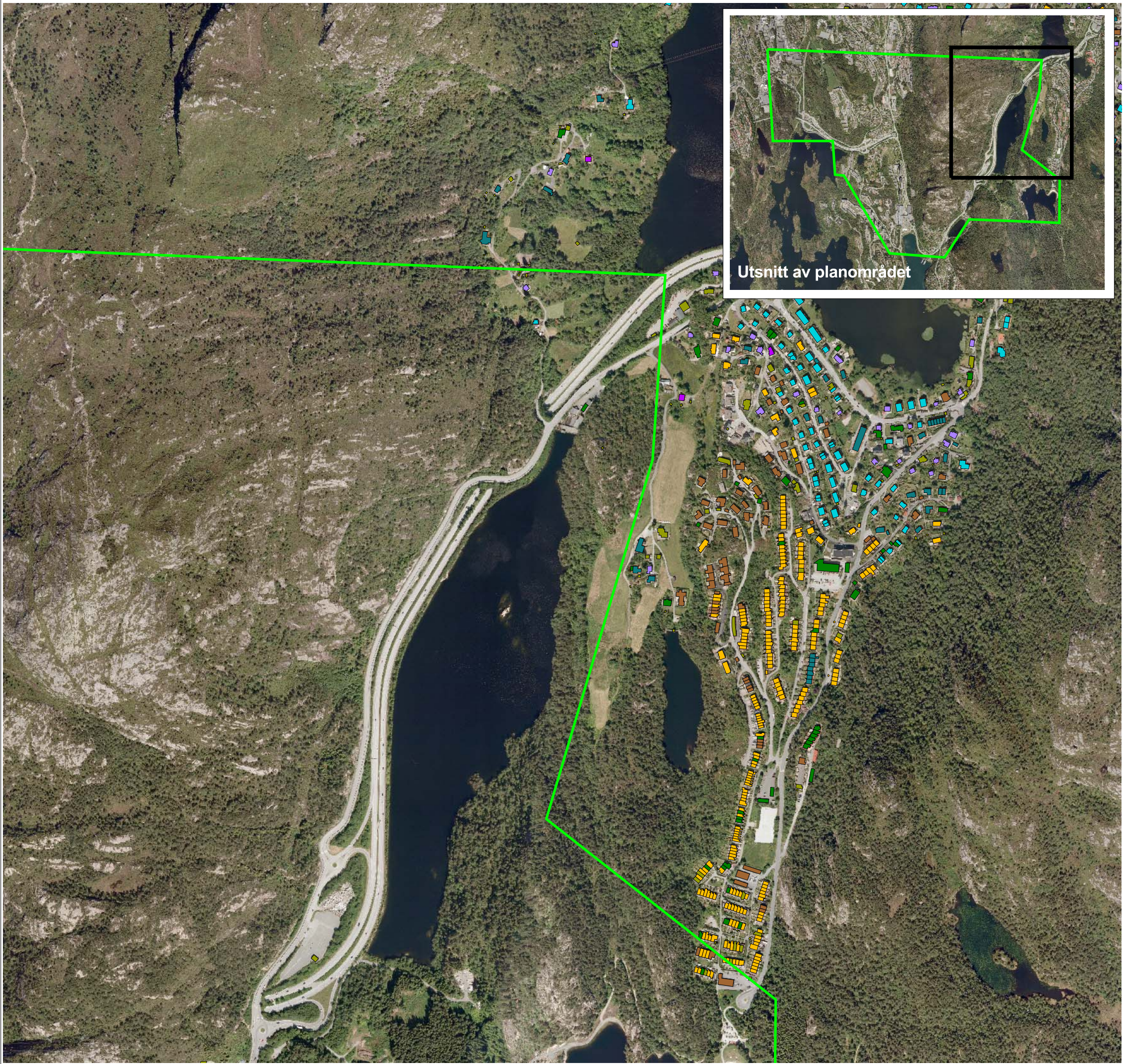
BERGEN KOMMUNE MILJØ OG BYUTVIKLING

Byantikvaren

Utbyggingsperioder, utsnitt 1 av planområdet

- før 1880
- 1881 - 1900
- 1900 - 1950
- 1951 - 1960
- 1961 - 1970
- 1971 - 1980
- 1981 - 1990
- 1991 - 2000
- 2001 - 2010

Bebyggelsesstrukturer: Byggaldre Arbeidsområde

Utsnitt av planområdet

Kulturminnegrunnlag for

Rv 555 Storavatnet - Liavatnet.
Kommunedelplan med konsekvensutredning

BERGEN KOMMUNE MILJØ OG BYUTVIKLING

Byantikvaren

Utbyggingsperioder, utsnitt 2 av planområdet

- før 1880
- 1881 - 1900
- 1900 - 1950
- 1951 - 1960
- 1961 - 1970
- 1971 - 1980
- 1981 - 1990
- 1991 - 2000
- 2001 - 2010

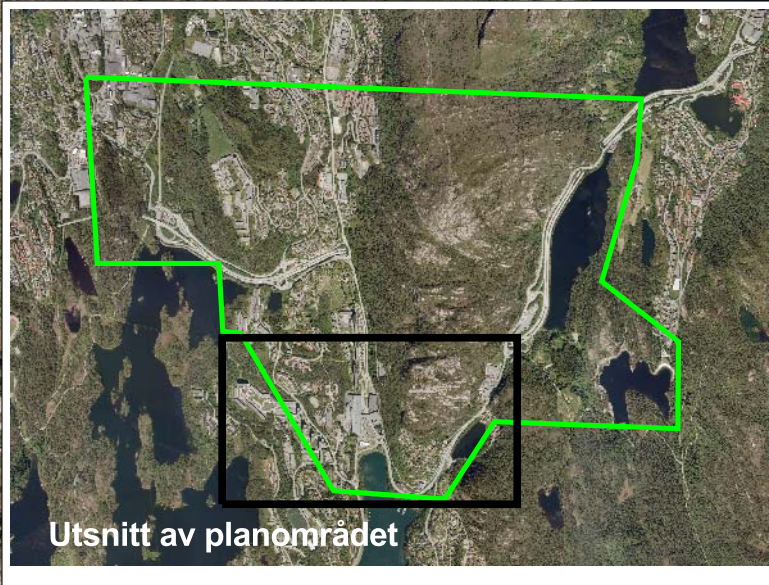
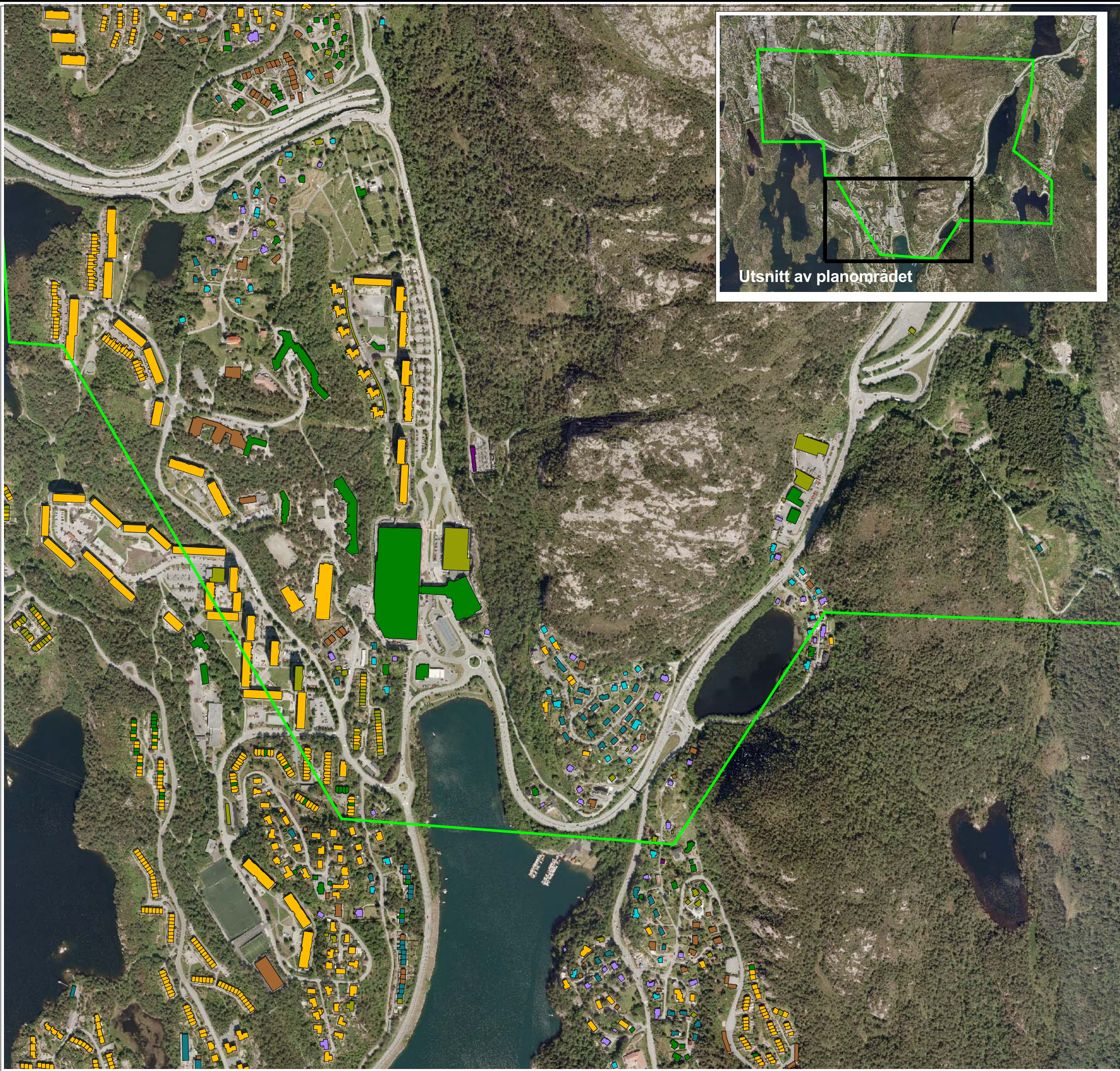
Bebyggelsesstrukturer: Byggaldet Arbeidsområde

P.19920000

1:7000

Kart 2.2

Kulturminnegrnlag for

Rv 555 Storavatnet - Liavatnet.
Kommunedelplan med konsekvensutredning

BERGEN KOMMUNE MILJØ OG BYUTVIKLING

Byantikvaren

Utbyggingsperioder, utsnitt 3 av planområdet

	før 1880
	1881 - 1900
	1900 - 1950
	1951 - 1960
	1961 - 1970
	1971 - 1980
	1981 - 1990
	1991 - 2000
	2001 - 2010

Bebyggelsesstrukturer: Bygglder Arbeidsområde

P.19920000

1:7000

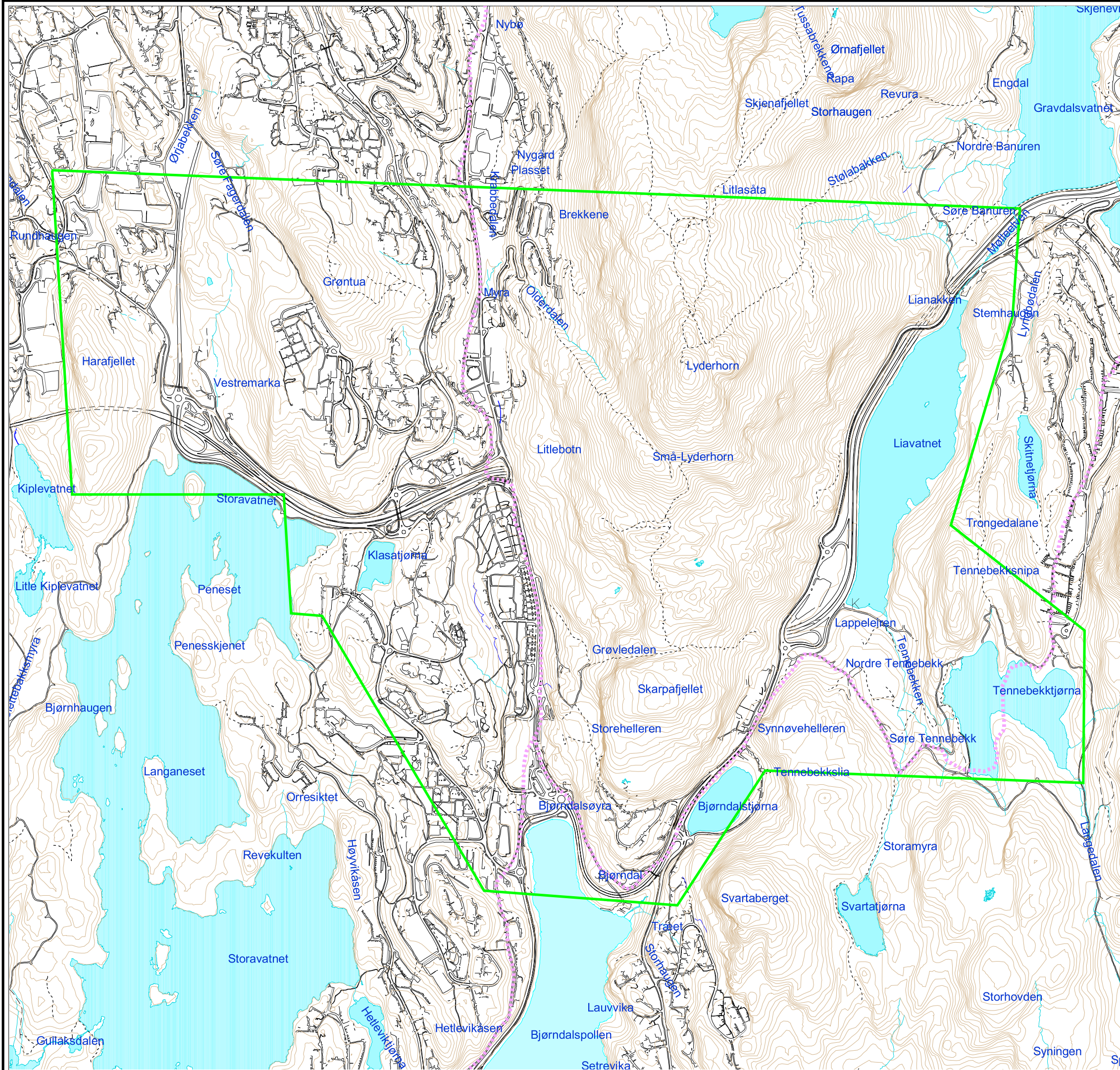
Kart 2.3

Rv 555 Storavatnet - Liavatnet. Kommunedelplan med konsekvensutredning

BERGEN KOMMUNE MILJØ OG BYUTVIKLING

Byantikvaren

Eldre veifar

Sikker

Usikker

Svært usikker

Sti

Marin lokalitet

K En båtstø i sørlige del av Liavatnet, registrert i Riksantikvarens kulturminne-database, Askeladden.

Kommunikasjonslinjer

Arbetsområde

P.19920000

1:12000

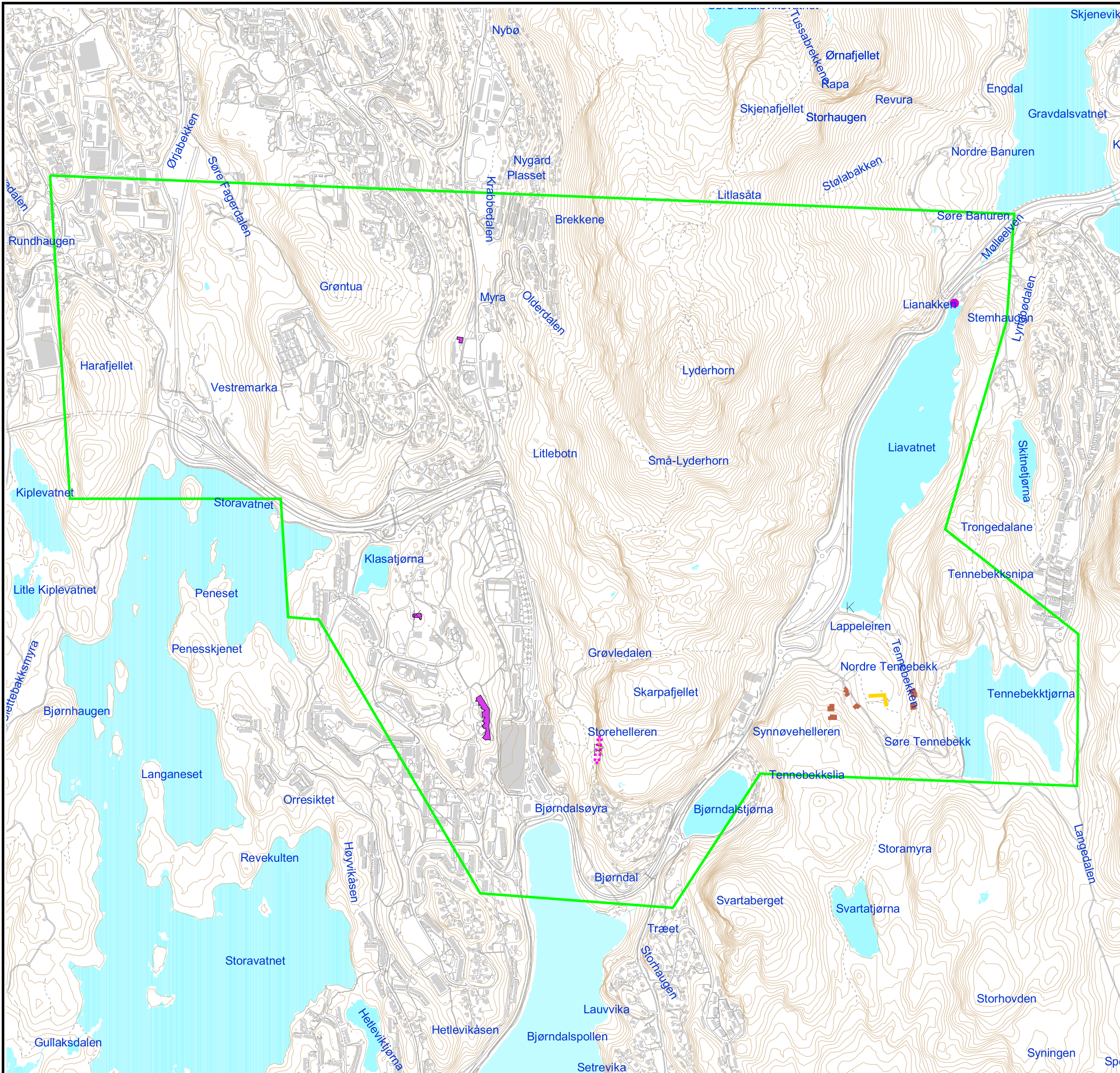
Kart 3.1

Rv 555 Storavatnet - Liavatnet. Kommunedelplan med konsekvensutredning

BERGEN KOMMUNE MILJØ OG BYUTVIKLING

Byantikvaren

- K Kulturminne registrert i Askeladden
- R Fornminne/arkeologisk kulturminne registrert i Askeladden
- Teknisk kulturminne (stemme)
- Murrester etter bygg
- Naturminne, bølgeformasjon
- Kulturminne
- KulturminneGrense
- Kulturminne
- Enkeltbygg og anlegg

Enkeltojelt og anlegg

Arbetsområde

P.19920000

1:12000

Kart 4.1